

ՀՈՒՂԱՐԿԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼԱՐՈՒՄ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐՈՒՄ

ՍԱՐԵՀ ՇԱՀՓԱՐ (ԻՐԱՆ)

Ընդհանուր առմամբ հին ժամանակներում տարբեր ժողովուրդների մոտ թաղման արարողությունները միանման են անցկացվել, սակայն ներկայումս, պայմանավորված կրոնական, ցեղային ու մշակութային գործոններով, աշխարհի տարբեր ժողովուրդների մոտ արարողակարգերը տարբեր են եղել, չնայած էապես արտահայտում են միևնույն գաղափարը: Մուսուլմանների շրջանում այս գործողությունը կատարվում է բացառապես կրոնական հիմքի վրա: Հարկ է նշել, որ շիա ու սուննի մուսուլմանների շրջանում առկա մշակութային ու ցեղային տարբերություններն այն մեծ հիմքն են, որով էլ թաղման արարողակարգերը տարբերվում են միմյանցից: Ստորև կներկայացնենք Լա-րեստանի տարածքում բնակվող սուննի և շիա բնակչության մեջ արմատացած տարբերությունները:

Մահից հետո հանգուցյալի մարմինը փաթաթում են սպիտակ սավանով, որ կոչվում է պատան: Այն չունի կարեր, բայց վրայի կապանների շնորհիվ կարելի է հանգուցյալի մարմինը շատ ամուր փաթաթել: Իրանի մուսուլմանների մեծ մասն իրենց պատանները ձեռք են բերում իրենց համար սուրբ համարվող Քերբելա, Մեքքա և այլ քաղաքներից: Պատանը բաղկացած է երկու՝ պարտադիր ու երկրորդական կտորներից: Տղամարդկանց պատանը կազմված է հինգ, իսկ կանանցը յոթ կտորից:

Ներկայումս մեծ քաղաքներում մահացածներին լողացնելու վայրերը գտնվում են կամ հիվանդանոցներում, կամ էլ դրանց մոտ կառուցվող հատուկ շինություններում: Այստեղ կանանց և տղամարդկանց բաժիններն առանձին են, իսկ լողացնողներն էլ համապատասխանաբար տղամարդիկ ու կանայք են: Հարկ է նշել, որ այս մարդկանց զբաղմունքը սահմանված է պետության կողմից, և աշխատավարձն էլ տալիս է պետությունը: Անշուշտ, այս զբաղմունքը իսլամում այդքան էլ հավանության չի արժանանում, բայց յուրաքանչյուր հավատացյալի բաղձանքն է յոթ հատ հանգուցյալ լողացնելն ու յոթ երեխայի ծնունդ ընդունելը:

Քաղաքում և շրջակա գյուղերում այս աշխատանքը զբաղմունք չի համարվում, ու մարդիկ, ովքեր ցանկանում են աստվածահաճո գործ կատարել,

մասնակցում են մահացածին լողացնելու գործին: Երբեմն կանայք կամ տղամարդիկ այս գործն անում են իրենց հարևանի կամ հարազատի խնդրանքով, եթե իհարկե հանգուցյալը նախապես իր կտակում չի մատնանշել իրեն լողացնողին:

Իսլամի պատմության մեջ միակ տղամարդը, ում լողացրել է իր կինը, եղել է Իմամ Ալին, որի կինը՝ Ֆաթիման, նրա նահատակվելուց հետո լողացրել է ամուսնուն ու գիշերով գաղտնի հողին հանձնել, որպեսզի ամուսնու մարմինը թշնամու ձեռքը չընկնի, իսկ գերեզմանը մինչև օրս անհայտ է:

Հանգուցյալին գերեզման են ուղեկցում դեմքը ծածկած բրդյա կտորով, որը մարմինը փոսն իջեցնելուց հետո հանում են: Եթե հանգուցյալը կին է, ապա միայն փոսի մեջ են երեսից հանում այդ կտորը՝ պայմանավորված կրոնով: Երբ մարմինն արդեն գերեզմանում է, այն պառկեցնում են թեք՝ աջ ձեռքին հենված, իսկ պատանի մի հատվածը բացում են՝ հանելով հանգուցյալի գլուխը, որպեսզի դեմքը շփվի հողի հետ: Այնուհետև մեկը գերեզմանի վերևում աղոթք է կարդում, իսկ ներքևում մի ուրիշը այդ աղոթքները բարձր ձայնով կրկնում է հանգուցյալի ականջին, որպեսզի նա նույնպես լսի դրանք: Երբեմն այս երկու գործն անում է միևնույն մարդը: Ինչպես նաև ցանկալի է, որ նա բոկոտն ու գլխաբաց լինի ու գերեզմանից դուրս գա հանգուցյալի ծախ կողմից:

Սովորաբար թաղման ժամանակ մարդկանց հյուրասիրում են արմավով, քանի որ հավատացած են, որ արմավի կորիզները թափվելով կփախցնեն շներին, եթե դրանք մոտենան հանգուցյալի գերեզմանին: Թաղման առաջին օրից մինչև երրորդ օրը գերեզմանաթմբի վրա կրակ են վառում, ու նախօրոք որոշված մեկն այս երեք օրերի ընթացքում Ղուրան է կարդում: Առաջին գիշերը հանգուցյալի տանը ևս կրակ են վառում ու այն թախտի վրա, որտեղ սովորություն ունեւր նստել հանգուցյալը, սպիտակ սրբիչ են փռում, ինչպես նաև մի ամանի մեջ մի քիչ ջուր ու շաքար են լցնում, մեջը երեք հատ կանաչ տերև են գցում ու դնում կրակի մոտ: Լարում տղամարդիկ գերեզման են գնում թաղման յոթերորդ, իսկ կանայք՝ տասնմեկերորդ օրը: Սովորույթ է նաև այն, որ բոլոր հարազատներով հավաքվելով հանգուցյալի տանը՝ Ղուրան են կարդում, որպեսզի հանգուցյալի հոգուն թեթևություն իջնի: Սենյակի մեջտեղում սեղան են դնում, ու վրան էլ՝ Ղուրան, հալվա ու քաղցրեղեն: Աղոթքից հետո երկու հոգի վերցնում են սեղանն ու դուրս տանում: Այնուհետև բոլորը վազվում են ու վշտի տերերին առողջություն մաղթելով՝ հեռանում:

Հետաքրքիր է քառասունքի օրը որոշելը: Եթե մահացողը տղամարդ է լինում, ապա քառասունքի օրվանից հանում են նրա որդիների ընդհանուր

թիվը, ու դա էլ նշում են որպես քառասունք: Աշխատում են, որ այդ օրը ուրբաթ լինի¹: Անշուշտ, Լարում այս աղոթքի ընթերցման համար օրվա ամենալավ պահը մինչև արևածագն է՝ ուրբաթ օրը կամ էլ մայրամուտը, եթե օրը հինգ-շաբթի է:

Հատուկ ծիսակարգեր

Հանգուցյալին հողին հանձնելուց հետո տուն վերադառնալով՝ կանայք սկսում են հալվա պատրաստել, որը Լարում կոչվում է շաքարի կամ քաղցր հալվա: Այն բաժանում են մարդկանց միջև, որպեսզի վերջիններս ուտելով աղոթեն հանգուցյալի համար: Մարդիկ հավատում են, որ իրենց՝ հալվա ուտելով հանգուցյալի բերանը ևս կքաղցրանա, իսկ աղոթքների միջոցով հոգին կթթթևանա:

Մի այլ սովորույթ է այն, որ սգավոր ընտանիքի անդամներն իրենց ցավակցելու եկած հյուրերին դիմավորելիս ոտքի չկանգնեն, իսկ ճանապարհելիս էլ չուղեկցեն նրանց: Նրանք առաջին յոթ օրը պետք է տարբեր ու չկրկնվող ուտելիքներ ուտեն: Նրանք հավատում են, որ այս կերպ իրենց հեռու են պահում նոր դժբախտությունից: Նույնիսկ եթե իրենց հարազատ մեկը մահանում է, բայց իրենք դեռ քառասունքի մեջ են, ապա չեն մասնակցում հարազատի թաղման արարողությանը: Դա համարում են վատ նշան, այն է՝ նոր մահվան նախանշան:

Նախկինում սգավոր ընտանիքը, երբեմն նույնիսկ հարևաններն ու բարեկամները յոթ օր բաղնիք չէին գնում ու մազերը չէին սանրում, որպեսզի աստված չանի մազը գետնին ընկնի: Սա ևս վերահաս մահվան նշան էր համարվում: Ինչպես նաև այս յոթ օրվա ընթացքում տանը մաքրություն չէին անում ու հիմնականում հարևան օտար մեկին էին խնդրում, որ դա անի:

Եթե հանգուցյալի մահվան առաջին օրը մեկը դեյլան էր վառում, ապա մինչև յոթ օր այդ բանը պետք է անի: Սա վերաբերում էր նաև ճաշի սեղանին: Եթե գերդաստանի երկու անդամը մահանում են իրար հետևից, ապա հավի խաշած ձուն փաթաթում են կանաչ կտորի մեջ ու դնում երկրորդ մահացածի կողքին ու նոր թաղում՝ այս կերպ սատանային գայթակղելով ու տան մնացած անդամներին ազատելով մահից:

¹ Մուսուլմանների համար ուրբաթը համարվում է ամենալավ օրը գերեզմաններ գնալու համար: Նրանք հավատացած են, որ այդ օրվա գիշերը հանգուցյալների հոգիները սպասում են իրենց հարազատներին, որ իրենց հոգու հանգստության և գերեզմանի հողի թեթևության համար աղոթք կարդան:

Հանգուցյալի յոթին միայն տղամարդիկ իրավունք ունեն գերեզմանոց գնալու, կանայք տասնհինգերորդ օրն են գնում, այն էլ տղամարդկանց վերադառնալուց հետո: Սա պետք է անեն մինչև մայրամուտը, քանի որ հավատացած են, թե հոգիներն արևամուտից հետո գնում են սուրբ Ալիի մոտ: Կանայք մինչև մեկ տարի չեն զարդարվում ու պճնվում՝ որպես սգո նշան, ինչպես նաև չեն մասնակցում որևէ ուրախության առիթի:

Հնում Գերաշում հանգուցյալի մոտ արյունակիցները հավաքվում էին նրա տանը ու ձեռնամուխ լինում կերակուրների պատրաստմանը: Սակայն ներկայումս սա այդքան էլ տարածված չէ: Առաջին շաբաթը հանգուցյալի հիշատակի համար բրինձ են եփում ու, որպես բարեգործություն, բաժանում մարդկանց, երկրորդ շաբաթը հալվա են պատրաստում, իսկ երրորդ շաբաթը՝ հալիմ, ու նույնպես բաժանում: Կանայք իրավունք չունեն գերեզմաններ գնալու մինչև քառասունք, իսկ մինչև այս օրը տեղի ունեցող արարողությունների ժամանակ կանայք ու տղամարդիկ առանձին են լինում: Միայն քառասունքի օրը բարեկամ տղամարդիկ գալիս են կանանց սրահ ու միասին սգում հանգուցյալի մահը: Թաղումը Գերաշում բավականին բուռն է ընթանում՝ լաց ու կոծով: Մինչև քառասունք դնում են հանգուցյալի շիրմաքարը, իսկ մինչև մեկ տարի հագից սգավորի հագուստը չեն հանում: Հատկանշական է, որ պատերազմի ժամանակ շատ նահատակներ ունենալուց հետո այս գյուղում ներկայումս սգո արարողությունը բավականին թեթևացել է:

Բանում սգո արարողությունն ավելի ցուցադրական բնույթ ունի: Եթե մեկի թաղման ժամանակ շատ լացես ու կուրծքդ ծեծես, ապա այդ հանգուցյալի հարազատը ևս պարտավոր է քո բարեկամի կամ քո թաղման ժամանակ նույն կերպ լաց լինի: Հանգուցյալի հոգու հանգստության համար տարբեր կերակուրներ են պատրաստում ու հավատում են, որ եթե երեխաները դրանք ուտեն, ապա հանգուցյալին դրանց համը ավելի շատ կհասնի: Այս գյուղում թաղման երրորդ օրը մարդկանց ձեռքը թել ու ասեղ² են տալիս ու այդպիսով հայտարարում սգո արարողության վերջը:

Բանառու բնակավայրում հուղարկավորությունից հետո կարևորում են առաջին, երկրորդ, երրորդ, հինգերորդ ու վեցերորդ օրերը, իսկ չորրորդ, տասնհինգերորդ օրերը, ինչպես նաև քառասունք, չունեն: Կանայք գերեզման

² Թել ու ասեղը կար ու ձևի համար են նախատեսված, այն տալով մարդկանց՝ նկատի ունեն, որ հանգուցյալն այլևս չի կարող դրանով զբաղվել, ու նրա թեներին հանգստություն է իջել:

են գնում՝ սկսած առաջին օրվանից: Հնում՝ մինչև վեց ամիս, շիրմաքարը չէին դնում, սակայն ներկայումս մինչև երրորդ օրը քարն արդեն դնում են բոլոր հարազատների ներկայությամբ: Հանգուցյալի մահվանից քառասուն օր հետո անվանի կանանցից մեկը սգո մասնակից մարդկանց պատվիրում է սուրմա քսել աչքերին: Այս արարողությունը ներկայումս էլ արդիական է, այն տարբերությամբ միայն, որ սուրման քսում են մազերի արանքում: Սրանով էլ ավարտվում է սուգը: Այս գյուղում եթե երկու-երեք տարեկան երեխա է մահանում, նրան տանն են լողացնում ու երեք օր պահում տանը, իսկ նրան լողացնելու տեղում մոմ են վառում ու մի կտոր շաքար դնում: Գերեզման տանելու ճանապարհին պատգարակը յոթ անգամ դնում են գետինին, որպեսզի վախն անցնի:

Շարաֆուն գյուղում հուղարկավորության արարողությունն անցնում է Բանառուե գյուղում անցկացվող կարգով, սակայն այստեղ սգավոր կանայք մինչև չորս ամիս ու տաս օր տնից դուրս գալու իրավունք չունեն, միայն կարող են մասնակցել ընդհանուր աղոթքներին, այն էլ այնպես, որ օտար տղամարդիկ նրանց չտեսնեն ու ձայնները չլսեն:

Դահլուե բնակավայրում նույնպես սուգն ընթանում է բուռն լաց ու կոծով: Կանայք գերեզման են գնում առաջին, երրորդ ու յոթերորդ օրերը, իսկ քառասունքի ժամանակ դրվում է շիրմաքարը: Այստեղ մայրամուտից հետո ընտանիքին ցավակցելու չեն գնում:

Լաթիֆիում հուղարկավորությունն այդքան էլ բուռն չէ, երբեմն երիտասարդներին արգելվում է մասնակցել դրան: Թաղումից հետո այդ ընտանիքն իր տանը հյուրասիրություն չի կազմակերպում, միայն գերեզմանում արմավ ու քաղցրավենիք են բաժանում սգո մասնակիցներին: Հագուստին ևս նշանակություն չեն տալիս, իսկ հիմնական արարողությունն արդեն երրորդ օրն ավարտվում է: Այստեղ շիրմաքարը դնում են առանց առանձնահատուկ արարողության:

Դորգու Սայեբան բնակավայրի թյուրքաբնակների շրջանում այս արարողությունն իր անցկացման կարգով քիչ թե շատ նման է Լարում անցկացվող արարողակարգին: Նրանք նույնպես կերակուրներ պատրաստելու համար օգնություն են խնդրում հարազատներից, իսկ գերեզմանում մասնակիցներին արմավի փոխարեն կտրովի հալվա են հյուրասիրում:

Դաշթի գյուղում սուննի մուսուլմանների շրջանում թաղման արարողությունն անց է կացվում որոշ տարբերություններով: Նրանք հանգուցյալին տանն են լողացնում ու գերեզման տանելիս էլ երեք անգամ են պատգարակը դնում գետինին: Այստեղ կանայք իրավունք չունեն գերեզման գնալու: Հավա-

տացած են, որ նույնիսկ հանգուցյալին լողացնողի արցունքը չպետք է ընկնի պատանի վրա: Երբ կին է մահանում, իսկ քանի որ կանայք գերեզման մտնելու իրավունք չունեն, ապա հանգուցյալին փոսն իջեցնելուց հետո այն ծածկում են մեծ կտորով, որպեսզի օտար տղամարդու աչքը չընկնի հանգուցյալի վրա, ու միայն արյունակից տղամարդիկ են հավաքվում դրա շուրջը: Գերեզմանի մեջ հող են լցնում, քանի որ հավատացած են, որ այն կաթը, որ կերել է հանգուցյալը մոր կրծքից, գերեզմանի ծանրությունից բերանից դուրս կգա: Հողը նրա համար է, որ կաթը ներծծվի մեջը: Գերեզմանից հետո սգո տերերի տուն չեն գնում, ու մինչև յոթ օր գերեզմանաթմբի վրա Ղուրան են կարդում ու մոմ վառում: Հիմնական սուգը տևում է երեք օր: Որպես սգո նշան մուգ հագուստ հագնելն այստեղի բնակչության շրջանում այնքան էլ չի կարևորվում: Հնում կանայք այստեղ էլ չորս ամիս ու տաս օր տնից դուրս չէին գալիս, նույնիսկ չէին պատասխանում հեռախոսազանգերին ու դռան թակոցներին: Կանայք, որպես սգից դուրս գալու նշան, մի զամբյուղ էին վերցնում լի տարբեր կերակուրներով, ու հարևան կանանցից մեկին խնդրում միասին դաշտ գնալ ու այնտեղ ճաշել ու զրուցել, որպեսզի ազատվեն վատ մտքերից:

Սուննի մուսուլմանների մոտ շիրմաքար դնելն այդքան էլ տարածված չէ, միայն երկու փոքր քարերով որոշակիացնում են գերեզմանաթումբը, որոնց վրա գրում են հանգուցյալի անունը: Սա ևս ժամանակի ընթացքում մաքրվում է: Կանանց գերեզման գնալու արգելքը բացատրվում է նրանով, որ այնտեղ օտար տղամարդիկ են թաղված, ու կարող են կանանց լացի ծայնը լսել, իսկ դա հարամ է: Հանգուցյալի համար արվող աղոթքին վերաբերվում են մեծ ակնածանքով, այն անում են ծիսական լվացումով ու առանց կոշիկների:

Խուրում ևս, Դաշթի գյուղի նման, հանգուցյալին գերեզման են տանում տնից: Սուննիներն իրենց մահացածին լողացնում են մի անգամ օճառով, իսկ մյուս անգամ արդեն գոլաբով ու կամֆորայով, իսկ քթանցքներին, մատների արանքներում ու ականջների մեջ բամբակ են դնում: Ուղքերի բուֆ մատերն իրար են կապում, իսկ վրան Ղուրան գրված պատաններ չեն օգտագործում: Գերեզման ուղեկցելիս հանգուցյալի վրա կանաչ կտոր են գցում: Հուղարկավորության առաջին երեք օրերին հարազատները եղունգ չեն կտրում, մազ չեն սանրում ու չեն սափրվում: Կարմիր գույնի հագուստ հագնելը տգեղ չեն համարում: Մարդիկ այստեղ շատ զգույշ են, որ հանկարծ գերեզմանից թեկուզ և մի փոքր խիճ չընկնի կողքի գերեզմանի վրա: Թաղման առաջին օրվա երեկոյի ընթացքում միայն տեղական ավանդական հացերից մեկն են ուտում, որը կոչվում է «*ֆելեզի*»: Հուղարկավորության ժամանակ հանգուցյալի գերեզ-

մանաթմբի վրա արմավենի են տնկում ու հավատացած են, որ քանի դեռ տնկին կանաչ է, հանգուցյալը հողի ծանրությունը չի գգա:

Այսպիսով, Լարեստանում շիա ու սուննի բնակչության շրջանում ավարտվում է հուղարկավորության ծիսակատարությունը՝ տնելով երեքից մինչև քառասուն օր:

Զրուցակիցներ

1. Աղա-յե Աքբարի, 92 տ. (ռուզեխան՝ շիա իմամների տանջանքների մասին պատմող), Լար
2. Բիբի Նուր, 78 տ. (մորդեշուր և տատմեր), Խուր
3. Նասեր և Զաֆար, 27 և 30 տ. (գերեզմանափոր), Խուր
4. Աղա-յե Թոլուի, 82 տ. (պատմաբան), Լար

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ընդհանուր առմամբ հին ժամանակներում տարբեր ժողովուրդների մոտ թաղման արարողությունները միանման են անցկացվել, սակայն ներկայումս, պայմանավորված կրոնական, ցեղային ու մշակութային գործոններով, աշխարհի տարբեր ժողովուրդների մոտ արարողակարգերը տարբեր են եղել, չնայած էապես արտահայտում են միևնույն գաղափարը: Մուսուլմանների շրջանում այս գործողությունը կատարվում է բացառապես կրոնական հիմքի վրա: Հարկ է նշել, որ շիա ու սուննի մուսուլմանների շրջանում առկա մշակութային ու ցեղային տարբերություններն այն մեծ հիմքն են, որով էլ թաղման արարողակարգերը տարբերվում են միմյանցից:

Բանալի բաներ – հուղարկավորություն, պատան, Լար, սուգ, շիրմաքար:

ЦЕРЕМОНИЯ ПОХОРОН В ГОРОДЕ ЛАР И ЕГО ОКРЕСТНОСТЯХ

CAPE SHAHPAR

В целом, в древности церемония похорон у различных народов проводилась однообразно, но потом из-за религиозных, племенных и культурных факторов, эта церемония у разных народов значительно изменилась, хотя, по существу, выражала ту же самую идею. Среди мусульман этот ритуал осуществляется исключительно по религиозным мотивам. Следует отметить, что племенные и культурные различия между мусульманами суннитского и шиит-

ского толка являются той главной причиной, по которой похоронные ритуалы отличаются друг от друга.

Ключевые слова – похороны, саван, Лар, траур, надгробие.

FUNERAL CEREMONIES IN THE CITY OF LAR AND ITS SURROUNDING AREAS

SAREH SHAHPAR

Funeral ceremonies of various countries were generally conducted more or less in the same way in the past. Currently, the funeral rites vary widely both between cultures and between religious groups although essentially they express the same idea. Muslim funeral ceremonies have exclusively religious foundation. It should be noted that the differences between the Shi'a and Sunni Muslim funeral ceremonies are mainly based on cultural and tribal differences.

Key words – funeral, shroud, Lar, mourning, tombstone.